

ARAMON I L'INSTITUT

LA TRAVESSA DEL DESERT (1945-1967)

I EL CAMÍ CAP A LA CONSOLIDACIÓ (1968-1982)

JOSEP MASSOT I MUNTANER,

MEMBRE DE LA SECCIÓ HISTÒRICO-ARQUEOLÒGICA

Ramon Aramon i Serra, nascut a Barcelona el desembre de 1907,¹ va tenir des de jove una vocació molt clara de servei a la cultura catalana, que en un primer moment repartí entre la filologia i la música. A partir del 1925 va estudiar a la Universitat de Barcelona la carrera que aleshores s'anomenava de filosofia i lletres, en la qual seguí la branca de lletres —que comprenia llengua i literatura, on tingué com a professor Jordi Rubió i Balaguer—, i al mateix temps entrà en contacte amb els Estudis Universitaris Catalans (EUC), una mena d'universitat paral·lela en la qual aprofundí en temes de llengua, de literatura i d'història de Catalunya, i on fou encara a temps d'assistir a les classes del primer president de l'Institut d'Estudis Catalans, Antoni Rubió i Lluch, al costat de les del seu fill Jordi —que a la Universitat ensenyava literatura castellana i als EUC era professor de literatura catalana—, de Ferran Valls i Taberner o de Francesc Martorell, tots ells molt relacionats amb l'Institut d'Estudis Catalans, del qual esdevingueren aviat membres.²

En un primer moment Aramon col·laborà estretament amb l'Oficina Romànica dirigida pel jesuïta Josep Calveras, més aviat enfrontada —bé que no barrallada— amb l'Institut d'Estudis Catalans, i publicà amb assiduitat, a l'*Anuari de l'Oficina Romànica de Lingüística i Literatura*, ressenyes i llistes bibliogràfiques.³ Es posà en contacte igualment amb el grup de joves que el periodista i filòsof Josep M. Capdevila aplegava entorn de la revista *La Paraula Cristiana*, que feien reunions cap a l'any 1927 al carrer de Rivadeneyra, número 4, on conegué, entre altres persones, Maurici Serrahima, amb el qual havia de tenir una gran relació després de la guerra en tota mena d'activitats de tipus cultural i patriòtic.⁴

1. Per a la biografia d'Aramon, vegeu tots els treballs recollits en aquest volum, especialment el de la seva filla Núria. Per completar la informació que donaré en aquesta síntesi —i algunes vegades per documentar-la—, vegeu el meu parlament «R. Aramon i Serra, l'home de l'Institut», a *Escriptors i erudits contemporanis. Segona sèrie*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2001, p. 205-245. Cal tenir ben presents també el capítol que li dedica Albert MANENT, *En un replà del meu temps. Retrats d'escriptors i de polítics*, Barcelona, Proa, 1999, p. 25-36, i el número monogràfic que li va dedicar la revista *Llengua Nacional* el febrer de 1983.

2. Per a l'Institut d'Estudis Catalans vegeu sobretot els dos volums de la *Història de l'Institut d'Estudis Catalans*, d'Albert BALCELLS i Enric PUJOL, als quals s'afegí al segon volum Santiago IZQUIERDO, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2002-2007. He presentat aquests volums a *Escriptors i erudits contemporanis. Quarta sèrie*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2004, p. 99-105, i *Setena sèrie*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2007, p. 134-147. Per als membres de la corporació, vegeu INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, *Directori dels membres: 1907-2002*, Barcelona, 2002. Vegeu també el magnífic catàleg de l'exposició commemorativa del centenari de l'Institut, *IEC, l'Institut d'Estudis Catalans, 1907-2007: Un segle de cultura i ciència als Països Catalans*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2007.

3. Cf. *Epistolari de l'Oficina Romànica*, ed. a cura de Narcís Iglésias, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2007, amb un bon nombre de cartes de R. Aramon al pare Calveras.

4. Cf. Maurici SERRAHIMA, *El passat des del present*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2008, p. 223. Per a Serrahima i Aramon, vegeu *Escriptors i erudits contemporanis. Setena sèrie*, p. 172-176.

Aquesta època Aramon escriví també moltes ressenyes, algunes en forma de petits articles, per a *La Paraula Cristiana*, on quedava molt clara la seva devoció envers Pompeu Fabra i el seu model de llengua estàndard —«literària», com es deia en aquell moment—, discutit per la majoria dels lingüistes i historiadors de la llengua addictes a l'Oficina Romànica del pare Calveras.

Ja el juliol de 1930 —en tornar de Madrid, on havia seguit els cursos de doctorat amb Ramón Menéndez Pidal, Américo Castro i Tomás Navarro Tomás, entre altres professors— el jove Aramon fou nomenat secretari redactor de la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans, presidida en aquell moment per Josep Puig i Cadafalch i de la qual era secretari Francesc Martorell, mestre i protector d'Aramon. Aquest càrrec, però, no va durar gaire, ja que molt aviat anà a ampliar estudis a Alemanya (ens consta, en concret, que el 19 de desembre de 1930 el president de la Secció va fer saber que Aramon l'havia saludat «des de Leipzig on estudia actualment», i el 2 de gener de 1931 fou substituït per Enric Bagué).

El 1933, quan tornà de Berlín, Aramon entrà, gràcies a Pompeu Fabra, a les Oficines Lexicogràfiques de l'Institut, dependents de la Secció Filològica, on treballà en el futur diccionari de l'Institut i sobretot en l'elaboració del nomenclàtor de topònims del Principat i del País Valencià, al costat de Josep M. de Casacuberta, de Joan Coromines i de Pompeu Fabra. El 1934, sense deixar la feina a l'Institut, col·laborà —igualment al costat de Joan Coromines— amb Pompeu Fabra en el Seminari Romànic que aquest havia organitzat com a catedràtic de Llengua Catalana de la Universitat de Barcelona, i el 1937 Casacuberta, Coromines i Aramon preparaven, per encàrrec de la Universitat de Barcelona, un volum d'homenatge a Fabra que hauria hagut de sortir el 1938, amb motiu dels seus setanta anys. A l'hora de la veritat, el volum va romandre a mig fer i finalment el va desencallar, des de l'exili, Joan Coromines, que el publicà a Buenos Aires el 1944 (amb data de 1943). En aquell moment Coromines figurava com l'únic promotor de la *Miscel·lània Fabra*, però a l'advertiment que l'encapçalava no deixava d'esmentar el nom «d'En R. Aramon i Serra, que m'ajudà amb la seva experiència en la fase preparatòria inicial».⁵ Aquest elogi, sortit d'una persona com Coromines, diu molt a favor d'Aramon: ja durant els anys de la guerra li era reconeguda una «experiència» en la tasca editorial, fruit de la seva col·laboració constant amb l'Editorial Barcino —dirigida per Josep M. de Casacuberta— i de la seva tasca a l'Institut d'Estudis Catalans, com a secretari redactor, com a treballador de les Oficines Lexicogràfiques i com a investigador a qui fou encarregada la transcripció de textos catalans antics, dels quals només pogué aparèixer el *Cançoner dels Masdovelles* (1938).

5. Cf., per a tot aquest tema, *Epistolari Joan Coromines & Francesc Cambó* [i Rafael Patxot i altres], *La gènesi de la 'Miscel·lània Fabra'*, ed. a cura de Josep Ferrer i Joan Pujadas, Barcelona, Fundació Pere Coromines, 2008. A les pàgines 487-489 hi és reproduït l'«Advertiment *Miscel·lània Fabra*».

El 9 de maig de 1939, tot just quan feia un mes que havia acabat oficialment la Guerra Civil, el gran lingüista menorquí Francesc de B. Moll —que l'havia viscuda des de Mallorca, adherit per força a la Falange— escrivia des de Palma al seu col·lega valencià Manuel Sanchis i Guarner —que mentrestant havia estat oficial de l'exèrcit republicà—, tancat en un camp de concentració de Salamanca: «No sé si sabes que Aramon [amb qui tots dos havien mantingut una estreta relació durant els anys de la República] se encuentra enfermo, que no puede trabajar. Ha pasado meses en un sanatorio de montaña. Dice que la escasez de alimentos le ha llevado a ese estado». ⁶ Efectivament, Aramon havia agafat una tuberculosi, una malaltia terrible en aquell moment, i, després d'una temporada de repòs en un hospital militar, havia passat els darrers mesos de la guerra al Sanatori del Brull. Ell mateix s'adreçava directament a Sanchis el 9 de febrer de 1941 i, després de dir-li que sabia on parava gràcies a Francesc de Borja Moll, li comentava amb un to agredolç: «Aquests cinc anys que he passat sense veure't i sense tenir comunicació amb tu han pesat extraordinàriament sobre meu. He passat llargs mesos al llit, i ara, malgrat que sembli bon tros restablert, sento encara la feblesa que aquesta malaltia porta aparellada. No sé si tornaré mai més a ser el d'abans. No sóc pessimista, però em molesta no poder treballar amb la intensitat d'abans, quan encara tants treballs resten per fer. Actualment aprofito els lleures que les necessitats ineludibles —classes, etc.— em deixen, per avançar la projectada edició dels trobadors, amb preferència, ara per ara, de Guillem de Berguedà. No sé quan ho enllestiré, però voldria que fos aviat. Així em podria dedicar a altres coses sobre les quals voldria fixar amb detenció la meua activitat. Una d'elles —treball vast, ambiciós— la redacció d'una història literària, per a la qual tinc molts materials. Altres, per exemple, la liquidació de notes lingüístiques que tinc fa anys entretingudes. Però tot em cal fer-ho en [sic] calma». ⁷

Tres anys més tard, el 25 de juny de 1944, Aramon tornava a escriure a Sanchis i Guarner, que ja havia sortit del camp de concentració i, gràcies a Francesc de B. Moll, havia trobat feina a Mallorca, queixant-se-li un cop més de les dificultats amb què topava en l'ambient enrarit dels anys del primer franquisme. «Volia escriure't fa temps [li deia], però mai no trobava el moment. Ja deus saber per experiència com és dura aquesta vida de la post-guerra [sic] i de quina manera són rars els moments de lleure per dedicar als amics. En Borja [Moll] et deu haver explicat la sèrie d'equilibris que haig de fer, la quantitat de tecles que haig de tocar, i, conseqüència d'una cosa i l'altra —i encara de moltes més— la gran fluixedat de borsa en què em trobo. Però com que això, sembla, és general, no val la pena d'entrar en detalls, ja et faràs càrrec del per què [sic] del meu silenci». ⁸

6. Carta publicada per Santi Cortés a Manuel SANCHIS GUARNER, *Lletres de resistència (1939-1981)*, Catarroja: Barcelona, Afers, 2005, p. 24.

7. Carta publicada per Santi Cortés a Manuel SANCHIS GUARNER, *Lletres de resistència (1939-1981)*, p. 27.

8. Carta publicada per Santi Cortés a Manuel SANCHIS GUARNER, *Lletres de resistència (1939-1981)*, p. 49.

Tot seguit anava al motiu que havia donat origen a la carta: «A començaments de juliol, aniré, si Déu vol, a València. Vull examinar una sèrie de revistes que espero trobar a l'Arxiu Municipal i en algun altre lloc. Per què no hi vas tu, també, i així podríem veure'ns després del temps llarg que hem hagut d'estar lluny un de l'altre? Em creia que aquest any hauria pogut escapar-me a Mallorca, però ho hauré de deixar per a una altra ocasió. Si no pots anar a València mira de venir a Barcelona quan vingui En Borja; procureu, però, d'avisar-me amb temps, per tal que jo em trobi ací. És possible que part de l'estiu la passi a muntanya amb la família». Li explicava encara, enllaçant amb el que li deia el 1941, que havia «fet una petita pausa en el meu treball dels trobadors [que, de fet, no arribà a enllestir mai], per preparar l'edició de l'*Escala de Contemplació* d'Antoni Canals i la *Primera Guerra Púnica* de Leonardo Bruni d'Arezzo», que tampoc no aconseguí de tirar endavant.⁹

Aquestes «confessions» d'Aramon a Sanchis ens confirmen els esforços que va haver de dur a terme per tirar endavant la seva família —s'havia casat el 1935 amb Hilde Stein i aviat en tingué dues filles i dos fills—, separat de la Universitat per la depuració del 1939 i de les Oficines Lexicogràfiques de l'Institut d'Estudis Catalans a partir del maig de 1940.¹⁰ Així i tot, amb la seva energia indefallent i amb la seva tossuderia proverbial, no va deixar mai de promoure totes les manifestacions de la literatura i de la cultura catalanes, proscrietes per les noves autoritats, i —com el seu mestre i amic Josep M. de Casacuberta— fomentà les relacions amb València¹¹ i amb Mallorca.¹² La darrera carta a Sanchis no li parla, però, segurament per evitar problemes derivats de la censura aplicada a la correspondència, de la important notícia que, després d'unes converses amb l'historiador i polític d'Unió Democràtica de Catalunya Miquel Coll i Alentorn, havia aconseguit de convèncer el patriarca Josep Puig i Cadafalch per reprendre, d'una manera clandestina i precària, la vida de l'Institut d'Estudis Catalans i per tornar a posar en marxa els Estudis Universitaris Catalans, més necessaris que mai en uns moments que la universitat oficial bandejava del tot el català i la història de Catalunya.¹³

A les seves memòries, que no va publicar mai en vida i que en realitat no va poder enllestir del tot, Puig i Cadafalch fa un esment molt breu i no sempre prou exacte del paper decisiu que va tenir en la reconstitució de l'Institut d'Estudis Catalans:

9. Carta publicada per Santi Cortés a Manuel SANCHIS GUARNER, *Lletres de resistència (1939-1981)*, p. 49.

10. Cf. Albert BALCELLS i Enric PUJOL, *Història de l'Institut d'Estudis Catalans*, vol. I, p. 321.

11. En aquest cas hi va anar realment el 1944 (vegeu la nota de Santi Cortés a Manuel SANCHIS GUARNER, *Lletres de resistència*, p. 50).

12. Tenim notícia de diverses estades en anys successius, que ara no és el moment de detallar.

13. Per a la intervenció de Coll i Alentorn, vegeu Miquel COLL I ALENTORN, *Història/2*, Barcelona, Curial, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1992, p. 502.

Al cap d'anys tornem a Barcelona.¹⁴ Uns amics han salvat la meua llibreria i la major part dels meus mobles, a excepció dels llits, que anaren a parar als hospitals de sang improvisats durant la guerra.

A Barcelona reprenc la meua vida d'arquitecte i d'estudis.

L'Institut [d'Estudis Catalans] anava a poc a poc extingint-se. Quedaven ben pocs [membres de la corporació] a Barcelona. En Pere Coromines, en Pijoan, en Pi Sunyer i en Terrades eren en llocs diversos d'Amèrica.¹⁵ En [Pompeu] Fabra i en [Lluís] Nicolau [d'Olwer] a França; mossèn Alcover seguia en la seva actitud d'home impossible per a la vida acadèmica.¹⁶ Quedaven a Barcelona en [Jaume] Massó [i Torrents], en [Eduard] Fontserè i el que això escriu. No sé recordar de ningú més.¹⁷ Vàrem citar a Junta General tots aquells que fou possible i en la Junta s'acordà nomenar membres de l'Institut els directors de les Institucions sobrevivents a la revolució, que eren en [Joaquim] Folch [i Torres], director dels Museus d'Art, i en [Agustí] Duran i Sanpere, director de l'Arxiu Històric de la ciutat. L'Institut pogué seguir la seva vida.¹⁸

Curiosament, Puig i Cadafalch no recorda que en les primeres reunions per refer l'Institut d'Estudis Catalans, celebrades a casa seva, a Barcelona, el 17 d'abril i l'1 de maig de 1942, hi fou present Ramon Aramon i Serra, que, per indicació de Puig mateix, hi actuà com a secretari d'actes i fou elegit membre de la Secció Filològica i alhora secretari general de l'Institut. El mateix dia 1 de maig de 1942, la petita resta de l'Institut aplegada per Puig i Cadafalch —que es limitava a Eduard Fontserè, a Josep M. López-Picó i a Jaume Massó i Torrents, el qual per raons de salut s'hi adherí, però no podia assistir-hi personalment— nomenà membres numeraris de la corporació no solament Aramon, Duran i Sanpere i Folch i Torres, sinó també Jordi Rubió i Balaguer, Josep M. de Sagarra, Pius Font i Quer i Josep Ramon Bataller, i membre adjunt el musicòleg Higiní Anglès, als quals aviat s'anaren afegint noms com Pere Bohigas o Ramon d'Abadal.¹⁹

14. El 1941 i, definitivament, el 1942, després d'un exili forçat a França que es va iniciar el 1936.

15. En realitat, Pere Coromines morí a Buenos Aires el 1939 i Josep Pijoan i Esteve Terradas s'havien allunyat de l'Institut ja molt abans de la guerra. August Pi i Sunyer s'havia exiliat el 1939 i s'establí a Caracas.

16. En realitat, Antoni M. Alcover havia estat pràcticament expulsat de l'Institut a causa de les seves divergències amb Pompeu Fabra i amb Puig i Cadafalch mateix, i morí a Palma el 1932.

17. Puig oblidava Josep M. López-Picó, membre de la Secció Filològica des del 1933.

18. Josep PUIG I CADAFALCH, *Memòries*, ed. a cura de Núria Mañé i de Josep Massot i Muntaner, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2003, p. 375.

19. Cf. el meu treball «R. Aramon i Serra, l'home de l'Institut», a *Escriptors i erudits contemporanis. Segona sèrie*, p. 205-210. Albert BALCELLS i Enric PUJOL, *Història de l'Institut d'Estudis Catalans*, vol. I, p. 327-328, i Albert BALCELLS, Santiago IZQUIERDO i Enric PUJOL, *Història de l'Institut d'Estudis Catalans*, vol. II, p. 67, donen una informació poc exacta sobre aquests nomenaments. Ramon d'Abadal (contràriament al que diu també el *Directorí dels membres* de l'Institut, p. 51) no va ésser elegit membre de la Secció Històrico-Arqueològica l'1 de

Aquest redreçament de l'Institut, indispensable per salvar el que fos salvable i per tirar endavant amb discreció mentre no arribessin temps millors, no va ésser entès per alguns dels membres de la corporació que es trobaven fora de Catalunya i menys encara per algun exiliat com Joan Coromines, que aspirava a formar part de la Secció Filològica i que no entenia que les circumstàncies del moment no permetien cap altra opció, si es volia que l'Institut fos operatiu i pogués anar-se refent des de Barcelona. Encara el 16 de febrer de 1949, Coromines escrivia des de Chicago a Carles Riba, que feia temps que s'havia reincorporat a la Secció Filològica: «No cal que li digui la trista impressió que vaig rebre en saber que l'Institut havia nomenat membres de la Secció l'Aramon i En Segarra [sic]; membres permanents i no adjunts com se'ls hauria pogut nomenar quan hi havia mig Institut absent i tants col·laboradors de l'Institut érem absents forçosos».²⁰ I li recordava que el «nostre Mestre comú», Pompeu Fabra, li havia comentat el 15 de març de 1948: «no cal dir-vos quin va ésser el meu astorament quan vaig asabentar-me dels nomenaments d'en Segarra [sic] i de l'Aramon, fets sense consultar-nos prèviament en Nicolau i a mi. Vull creure, com vós, que aquests nomenaments foren fets amb caràcter interí. Vaig demanar aclariments, però encara no m'han estat donats».²¹ Joan Coromines, que acabà essent membre de la Secció Filològica el 1950, veia d'aquesta manera Aramon, en una carta a Carles Riba del 22 d'agost de 1949: «bon amic meu, excel·lent persona, home utilíssim, i altrament autor d'edicions discretes i de còmodes bibliografies, però mancat d'una sòlida formació lingüística i humanística, i erudit de talent mitjà».²² No cal dir que a la llarga els dos antics companys i amics toparien amb motiu de la reedició del diccionari de Pompeu Fabra i per moltes altres qüestions, que arribaren a allunyar Coromines del tot de l'Institut i dugueren a un trencament personal entre ell i Aramon.²³

25

maig de 1942, sinó el març de 1943 (cf. Francesc VILANOVA I VILA-ABADAL, *Ramon d'Abadal: Entre la història i la política (1888-1970)*, Lleida, Pagès, 1996, p. 359), i Pere Bohigas fou nomenat membre adjunt de la Secció Filològica el 1942 (el 13 de juny segons el *Directori dels membres* de l'Institut, p. 56) i numerari el 1950 (Amadeu J. SOBERANAS, «Notícia de Pere Bohigas i Balaguer, filòleg i bibliòleg», a Pere BOHIGAS, *Aportació a l'estudi de la literatura catalana*, Amsterdam, Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes, Barcelona, Fundació Congrés de Cultura Catalana, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1982, p. XVIII; cf. també, amb dates més precises encara, la nota de Josep Ferrer i Joan Pujadas a *Epistolari Joan Coromines & Carles Riba*, Barcelona, Fundació Pere Coromines, 2002, p. 72).

20. *Epistolari Joan Coromines & Carles Riba*, p. 66.

21. *Epistolari Joan Coromines & Carles Riba*, p. 67 (vegeu la resposta de Carles Riba a *Epistolari Joan Coromines & Carles Riba*, p. 71-72). La carta de Fabra a Coromines és publicada sencera a *Pompeu Fabra i Joan Coromines: La correspondència dels anys de l'exili*, a cura de Joan Ferrer, Josep Ferrer i Joan Pujadas, Barcelona, Fundació Pere Coromines, 1998, p. 70-71.

22. *Epistolari Joan Coromines & Carles Riba*, p. 77.

23. Els episodis més significatius d'aquestes baralles surten als epistolaris de Coromines que han anat apareixent i són resumits per Albert BALCELLS, Santiago IZQUIERDO i Enric PUJOL, *Història de l'Institut d'Estudis Catalans*, vol. II, amb índex de noms.

Sense fer cas de la incomprensió dels uns i de la malvolença dels altres —en una situació política extraordinàriament difícil, a mercè d'un règim opressor que a poc a poc anà tolerant algunes manifestacions de la cultura catalana a mesura que la Segona Guerra Mundial ensorrava el nazisme alemany i el feixisme italià, fins aleshores protectors del general Franco—, Aramon s'esforçà per treballar com si no hagués passat res, malgrat les topades que de tant en tant tingué amb la censura i amb la brigada politicosocial de la policia. Ajudat per la seva fidel secretària M. Montserrat Martí i Bas²⁴ i per altres col·laboradors, va refer els ponts amb la Union Académique Internationale —que donava un suport exterior molt valuós a l'Institut—, va mirar de recuperar idees i projectes dels anys anteriors i va estimular els membres de la corporació amb qui estava en contacte perquè s'il·lusionessin en una empresa que no resultava gens fàcil. Albert Balcells, Santiago Izquierdo i Enric Pujol han posat en relleu, amb tota la raó, que una «característica destacada de la vida interna de l'Institut en el període considerat [a partir de 1942] fou l'extraordinari pes que [hi] tingué la figura del secretari general, Ramon Aramon, un pes que s'incrementà en els decennis posteriors. El fet d'haver estat un dels principals impulsors de la reactivació de l'Institut en els moments difícils de la postguerra, a més d'ésser inicialment l'únic càrrec que podia tenir un sou (a causa de la precarietat econòmica de l'entitat), possibilità que als anys quaranta i cinquanta acumulés tot un seguit de responsabilitats que anteriorment havien estat compartides per diferents membres. Com que per raons de funcionalitat i d'estalvi es decidí, des del principi, realitzar conjuntament les sessions de la Secció Històrico-Arqueològica [...] i de la Secció Filològica, Aramon actuà, a la pràctica, com a secretari d'ambdues fins al 1958. I encara, a partir del 1945 [*sic*], arran de la constitució de la Societat Catalana d'Estudis Històrics (durant cert temps l'única filial operativa de l'IEC), reeixí a ésser-ne nomenat president.²⁵ Va detenir aquests càrrecs al mateix temps que el de secretari general de l'Institut. Ni Eugeni d'Ors [primer secretari general de la casa] ni Ramon d'Alòs-Moner mai no van acumular tantes funcions dins l'Insti-

24. Vegeu-ne la meua necrologia «Montserrat Martí i Bas i el monestir de Montserrat», a *Escriptors i erudits contemporanis. Sisena sèrie*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2006, p. 269-277.

25. Aramon va tenir també una intervenció decisiva en la resta de filials de l'Institut, que es van reconstituir o es van formar de nou. Per a la Societat Catalana d'Estudis Històrics i per a la resta de societats adscrites posteriorment a la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans —més la Societat Catalana de Llengua i Literatura, adscrita a la Secció Filològica—, vegeu la meua síntesi a *Escriptors i erudits contemporanis. Setena sèrie*, p. 141-147. L'elecció d'Aramon com a president de la nova Societat, per a la qual era candidat únic, va provocar les ires de Ferran Soldevila, que el considerava «arribista» i que anotà al seu diari: «Té algunes bones qualitats de treball, d'activitat, d'organització, malmeses per impertinència, manca de tacte i un deler d'intervenir en tot, de dirigir-ho tot i d'acaparar-ho tot. Res d'extraordinari intel·lectualment, conscient, em penso, de les seves limitacions, mira d'enlairarse per altres mitjans» (citat a Albert BALCELLS, Santiago IZQUIERDO i Enric PUJOL, *Història de l'Institut d'Estudis Catalans*, vol. II, p. 97).

tut (per bé que Xènius sí que acumulà molts càrrecs “externs” que li serviren per incrementar el seu poder dins l’entitat), ni tampoc l’exercici del càrrec de secretari general de cap dels dos no va durar tant com el d’Aramon, que superà formalment la quarantena d’anys (encara que a la dècada dels vuitanta Jordi Carbonell va ésser nomenat secretari general adjunt i des d’anys abans havia assumit responsabilitat[s] inherents al càrrec). No ha de sobtar, doncs, que Aramon hagi desvetllat [sic] crítiques entre els seus col·legues,²⁶ encara que fos una figura molt respectada i portaveu de l’Institut en una època tan difícil. Enllà, però, del judici més o menys positiu que hagi merescut la seva tasca, és un fet innegable que fou un dels principals conformadors de l’Institut en el decurs d’una llarga etapa. Pel que fa al període que considerem, cal reconèixer que la seva contribució fou substantiva perquè l’Institut pogués mantenir-se i recuperar part de la seva incidència social (per més que aquest resultat fos el producte d’una actuació col·lectiva)».²⁷

Val a dir que Aramon no es preocupà només per les dues seccions de l’Institut que corresponien a la seva formació i a la seva tasca científica —la Filològica i la Històrico-Arqueològica—, sinó que tingué un interès molt especial en la revitalització de la Secció de Ciències, per a la qual va poder comptar algun cop amb el mecenatge de Rafael Patxot i Jubert, gran protector de l’Institut durant la dictadura de Primo de Rivera i aleshores exiliat a Suïssa.²⁸ Més decisiva per a la subsistència de l’Institut i de les seves iniciatives fou l’aportació de l’anomenada Benèfica Minerva, patrocinada per un grup d’industrials i professionals liberals encapçalats per l’antic dirigent de la Federació de Joves Cristians de Catalunya Fèlix Millet i Maristany, que a partir del curs 1943-1944 va permetre de tenir un petit pressupost, amb el qual l’Institut pogué donar a poc a poc senyals discretament públics de la seva existència: la festa de Sant Jordi a partir de 1945 i el *Cartell de premis* anual a partir del 1946.²⁹

Des del 1945 l’Institut d’Estudis Catalans va tenir un local semiclandestí a la Gran Via, molt a prop de la Universitat de Barcelona,³⁰ on durant molts anys

26. Cf. Albert BALCELLS, Santiago IZQUIERDO i Enric PUJOL, *Història de l’Institut d’Estudis Catalans*, vol. II, p. 86-87.

27. Albert BALCELLS, Santiago IZQUIERDO i Enric PUJOL, *Història de l’Institut d’Estudis Catalans*, vol. II, p. 17-18.

28. Per a Patxot i l’Institut d’Estudis Catalans, vegeu *Escriptors i erudits contemporanis. Setena sèrie*, p. 85-126.

29. Cf. Miquel COLLI ALENTORN, *Història/2*, p. 503-504, i Albert BALCELLS, Santiago IZQUIERDO i Enric PUJOL, *Història de l’Institut d’Estudis Catalans*, vol. II, p. 22 i s. Per a Fèlix Millet, vegeu el llibre d’Albert MANENT, *Fèlix Millet i Maristany: Líder cristià, financer, mecenes catalanista*, Barcelona, Proa, 2003, i per a la Benèfica Minerva vegeu també la biografia d’Antoni DALMAU i JOVER, *Una flama en la nit: Pere Puig i Quintana o el combat cultural sota el franquisme*, Cabrera de Mar, Galerada, 2001.

30. Miquel COLL I ALENTORN, *Història/2*, p. 505. Segons Albert BALCELLS, Santiago IZQUIERDO i Enric PUJOL, *Història de l’Institut d’Estudis Catalans*, vol. II, p. 28, en aquest mateix pis hi havia també la seu de la Benèfica Minerva i la de l’Editorial Pedagògica, tapadora de l’antiga Associació Protectora de l’Ensenyança Catalana.

treballaven Aramon i els seus col·laboradors i on es feien reunions, conferències de la Societat Catalana d'Estudis Històrics i classes dels Estudis Universitaris Catalans, algunes —les de llengua— a càrrec d'Aramon mateix. Durant molts anys s'hi feren també cursos d'estiu per a estrangers, que tingueren una excel·lent acollida i que constitueixen una de les millors iniciatives d'Aramon, ajudat per Joaquim Molas, per Montserrat Martí i per la seva filla Núria Aramon i Stein.³¹ Des del local de la Gran Via Aramon repregué, amb l'ajuda de diversos secretaris redactors i d'alguns correctors —el més conegut dels quals fou Eduard Artells, malvist sempre per Joan Coromines—, les publicacions de l'Institut, que donaven fe de vida de la corporació i que permetien l'intercanvi amb revistes i amb col·leccions similars d'arreu del món. Aramon, amb l'«experiència» editorial que Coromines li reconeixia ja durant la Guerra Civil, va dedicar-se en cos i ànima a aquesta tasca, en la qual exercia alhora de director literari, de revisor i de corrector, i pogué tirar endavant un bon nombre de llibres, d'opuscles i de revistes, encara que per diverses causes molts altres projectes quedaren encallats o s'allargaren molt més del compte.

Els primers llibres de la nova etapa de l'Institut no van aparèixer fins al 1947, coincidint amb la millora econòmica de la corporació i amb la nova política madrilenya d'eixamplar la mà pel que feia a l'edició en català, fins no feia gaire prohibida pràcticament del tot. Es tracta del *Diplomatari de l'Orient català (1301-1409)*, d'Antoni Rubió i Lluch, que havia restat a mig fer abans de la desfeta, i de la *Histopatologia d'una nova capa d'epiteli semiescamós pla que cobreix les mucoses digestives*, Premi Prat de la Riba, aconseguit pel metge exiliat Frederic Duran i Jordà. Tots dos demostraven la voluntat d'Aramon d'oferir, com abans de la guerra, obres científiques d'alt nivell en català, tant d'humanitats com de ciències.

No m'és possible de fer una relació exhaustiva de totes les publicacions promogudes per Aramon.³² No vull, però, deixar d'esmentar la revista *Estudis Romànics*, dirigida per Aramon mateix, el primer volum de la qual va aparèixer el 1949, amb data de 1947-1948, amb articles, notes i ressenyes en diverses llengües. Aquesta revista, que continua encara avui, en una segona etapa dirigida per Antoni M. Badia i Margarit i Joan Veny, ha aconseguit un gran prestigi dins el món de la romanística i hi destaquen els homenatges —organitzats encara per Aramon— a Pompeu Fabra, a Lluís Nicolau d'Olwer i a Jordi Rubió i Balaguer. En el camp de les revistes —teòricament prohibides per la censura franquista, però tolerades en aquest cas— hem de fer constar també la represa de l'*Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, reduït a crònica i a necrologies, del qual només

31. Vegeu el meu treball «El mestratge de R. Aramon i Serra», a *Escriptors i erudits contemporanis. [Primera sèrie]*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996, p. 233-236.

32. Vegeu-la a INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, *Catàleg de publicacions 1907-1996*, Barcelona, 1997, a cura de Joaquim Rafel i Fontanals, redactat per Eulàlia Miret amb la col·laboració d'Imma Garsaball.

aparegueren els volums corresponents als anys 1952 i 1953; el *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, dirigit també per Aramon, del qual sortiren tres números entre el 1952 i el 1963, i els *Estudis d'Història Medieval* dedicats a Ferran Soldevila, dirigits per Aramon, amb l'ajuda de Maria Teresa Ferrer i Mallol i de Jaume Sobrequés (cinc volums entre el 1968 i el 1972, també sota el nom de la Societat Catalana d'Estudis Històrics). Altres importants obres de l'Institut foren *Pere el Gran*, de Ferran Soldevila (el primer volum del qual aparegué el 1950), i *Catalunya carolíngia*, de Ramon d'Abadal, iniciada abans de la guerra (se n'acabà d'imprimir el primer volum igualment el 1950 i encara es troba en curs de redacció i de publicació).

A partir del 1961 les coses van millorar molt per a l'Institut d'Estudis Catalans, amb la constitució d'Òmnium Cultural, presidit per Fèlix Millet. De llavors ençà, Òmnium fou el paraigua econòmic de l'Institut i, sense deixar el local de la Gran Via, Aramon i els seus col·laboradors s'establiren a la seu de l'Òmnium, el Palau Dalmasas, al carrer de Montcada, on es pogueren celebrar amb dignitat els plens de la corporació i les festes de Sant Jordi, que fins aleshores s'havien d'acollir a la bona voluntat d'alguna casa particular. S'hi reuniren igualment algunes seccions, encara que n'hi hagué que mantingueren el costum de trobar-se a domicilis particulars, en general a casa dels presidents respectius.³³ De tota manera, la millora no deixava d'ésser provisional, atès que el desembre de 1963 el governador civil de Barcelona va clausurar la seu d'Òmnium Cultural i obligà l'Institut a tornar al pis de la Gran Via. D'altra banda, quedaren tancats al Palau Dalmasas originals dels volums d'*Estudis Romànics* dedicats a Nicolau i a Fabra i, entre moltes altres coses, les proves d'una edició de l'*Expositio super Apocalypsi* d'Arnau de Vilanova, que havia d'ésser publicada per l'Institut conjuntament amb la Union Académique Internationale. Gràcies a reclamacions diplomàtiques dels autors estrangers dels articles i de la Union Académique mateixa, la policia va permetre a Aramon de recuperar el material més indispensable. La resta va haver d'esperar fins a l'octubre de 1967, quan el Palau Dalmasas fou reobert i l'Institut hi continuà la seva feina.³⁴

Ben aviat, el 1968, l'Institut d'Estudis Catalans començà una etapa d'ebullició que a poc a poc havia de dur-lo a una renovació i a una adaptació als nous temps. A més de l'inici de converses amb el president de la Diputació de Barcelona per mirar de refer la col·laboració decisiva que havia permès el desplegament de l'Institut a partir del 1907 —de moment poc fructíferes per tot un seguit de causes—, hi hagué uns canvis interns que a la llarga tingueren una importància extraordinària: d'una banda, es va crear una quarta secció de l'Institut, l'ano-

33. Miquel COLL I ALENTORN, *Història/2*, p. 505-506. Per a l'Òmnium Cultural i les seves vicissituds, vegeu Josep FAULÍ, *Els primers 40 anys d'Òmnium Cultural*, Barcelona, Proa, 2005.

34. Miquel COLL I ALENTORN, *Història/2*, p. 506 i 507. No cal dir que jo vaig viure personalment tots aquests esdeveniments, gràcies a la gran amistat que tenia amb Aramon i amb Montserrat Martí.

menada de Filosofia i Ciències Socials, desdoblada de la Secció de Ciències, que més endavant (el 1989) també es dividiria en dues; d'una altra, es va establir una junta directiva de la corporació, elegida periòdicament pel Ple de l'Institut, amb un president, un vicepresident, un tresorer i un secretari general. Aquesta novetat, de moment, no representà cap canvi en el funcionament de la casa, atès que Aramon mantingué el càrrec de secretari general vitalici, però obrí el camí a una modernització de les estructures de l'Institut i a una diversificació de funcions, que ja no requeien únicament sobre el secretari general, el qual, d'altra banda, perdria una bona part de l'autonomia que fins aleshores l'havia caracteritzat.

Aramon continuà encara al peu del canó, treballant per aconseguir el suport de la Diputació de Barcelona, sense condicionaments polítics inassumibles, i ell i el nou equip de l'Institut aconseguiren, després de la mort del general Franco el 1975, primer una subvenció del president de la Diputació Joan A. Samaranch i, molt més important encara, el retorn, per part de la Diputació i de l'Ajuntament, de la Casa de Convalescència de l'antic Hospital de la Santa Creu a l'Institut, el 1977.

El 1982 el químic Enric Casassas va ésser elegit president de l'Institut d'Estudis Catalans i tant ell com el seu successor, l'historiador Emili Giralt (elegit el 1987), posaren en marxa una reforma a fons de la corporació, per mirar de rejuvenir-la i d'aconseguir la complicitat dels dirigents de la Generalitat de Catalunya i de la Diputació de Barcelona, política que no sempre era del grat d'Aramon, partidari de no modificar l'estructura de la casa i de mantenir una distància davant les autoritats. El procés iniciat, que va culminar en l'etapa del president Manuel Castellet (elegit el 1995), va comportar un augment substancial dels membres de l'Institut i un enfortiment de l'equip de govern i del poder del president. Com a conseqüència dels nous canvis, Aramon esdevingué membre emèrit de la Secció Filològica i secretari general honorari de l'Institut el 1989, amb la qual cosa pràcticament va abandonar tota l'activitat que l'havia caracteritzat al llarg de tants anys, bé que continuà expressant la seva opinió als plens i a les sessions de la Filològica. El 1997 la Secció Filològica li publicà un extens recull d'articles —*Estudis de llengua i literatura*—, amb motiu del seu norantè aniversari, amb un càlid pròleg de Jordi Carbonell, que havia col·laborat amb ell en els temps més difícils i que hi veia «un mestre en l'estudi de la llengua i la literatura catalanes i un mestre de patriotisme. Ho ha estat en els moments més durs de la repressió franquista, quan ell va ésser un exemple per als qui aleshores érem joves, perquè no es va rendir mai. No es va rendir en res com a català, com a ciutadà d'una pàtria única i completa».³⁵ I quan Aramon va morir, el 17 de juliol de 2000, la Secció Filològica li dedicà una sessió d'homenatge a la Sala Prat de la Riba de l'Institut, presidida per Manuel Castellet.³⁶

35. Jordi CARBONELL, «Prefaci», a R. ARAMON I SERRA, *Estudis de llengua i literatura*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1997, p. 11.

36. *Ramon Aramon i Serra: Sessió en memòria. Sala Prat de la Riba, 30 d'octubre de 2000*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2001.

El millor elogi de la llarga trajectòria del secretari general de l'Institut durant el franquisme i la «transició» són les emotives paraules que li dedicà el president Josep Alsina i Bofill amb motiu de la devolució de la Casa de Convalescència a l'Institut: «Tothom sap què va passar al cap de vuit anys [de la primera cessió a l'Institut de la Casa de Convalescència, el 1931]. Val més no repetir-ho: la mort oficial, la condemna al no-res, el silenci total damunt el nom i l'obra de l'Institut que va acompanyar-lo durant tants anys mentre germinava la seva resurrecció lenta, difícil, imperfecta però agosarada, que algun dia haurà d'ésser escrita amb detall per tal que els contemporanis i els qui vindran després sàpiguen com ha estat de dura la lluita per mantenir el caliu de la cultura catalana. En aquest protocol hi figuren molts dels noms de col·laboradors i amics a ultrança, de protectors generosos, molt sovint anònims. Per a tots ells hem de demanar l'agraïment permanent del poble de Catalunya. Si esmentar-los a tots ells seria ben just, però ara impossible, és just i obligat de proclamar el nom de dos, un d'individual, l'altre de col·lectiu, que han d'aplegar ara i sempre el reconeixement devot de llur intervenció decisiva: Ramon Aramon i Serra, el nostre secretari general, ànima de la resurrecció de l'Institut, mantenidor de les essències i del prestigi de l'Institut, difusor de la seva obra i del seu esperit davant el món de la cultura a través de la Unió Acadèmica Internacional, i ardit i hàbil defensor de l'Institut davant les autoritats que, oblidant el deliberat oblit, volien punir-lo. Poc sabien el bé que feien perquè permetien de dir-nos: ens repton, per tant existim. L'altre gran suport de l'Institut, col·lectiu aquest, ha estat, és i haurà d'ésser encara Òmnium Cultural, aquesta gran empresa de mecenatge que ha canalitzat l'esforç generós a favor de la cultura catalana d'un ampli sector del nostre poble».³⁷ El centenari del naixement de Ramon Aramon i Serra, que coincideix amb el centenari de la fundació de l'Institut d'Estudis Catalans, ens dóna una nova ocasió per recordar la seva gran obra i per fer-la conèixer als qui han tingut la sort de viure en un món on la llibertat d'expressió i d'associació és reconeguda a tothom i on l'ensenyament de la llengua i de la cultura catalanes forma part de la normalitat, en un contrast immens amb les èpoques anteriors de prohibicions dictatorials i d'arbitrarietats de tota mena.

37. Citat per Albert BALCELLS, Santiago IZQUIERDO i Enric PUJOL, *Història de l'Institut d'Estudis Catalans*, vol. II, p. 222.

